

J.M. Coetzee
Wereld en wandel
van Michael K

Vertaling
Peter Bergsma

Cossee
Amsterdam

*Oorlog is vader van allen en koning van allen.
Sommigen toont hij als god, anderen als mens.
Sommigen maakt hij tot slaaf, en anderen vrij.*

HERACLITUS

Het eerste dat de vroedvrouw aan Michael K opviel toen ze hem vanuit zijn moeder de wereld op hielp, was dat hij een hazenlip had. De lip was gekruld als een slakkenpootje, het linkerneusgat stond wijd open. Terwijl ze het kind een moment aan de blik van de moeder onttrok, wrikte ze het op een bloemknopje gelijkende mondje open en constateerde dankbaar dat het gehemelte ongeschonden was.

Tegen de moeder zei ze: 'U moet er juist blij mee zijn, ze brengen het huishouden geluk aan.' Maar Anna K had meteen al een hekel aan het mondje dat niet wilde dichtgaan en aan het levende, roze vlees dat het haar onthulde. Ze huiverde bij de gedachte aan wat er al die maanden binnen in haar was gegroeid. Het kind kon niet aan de borst zuigen en huilde van de honger. Ze probeerde een fles; toen het ook niet aan de fles kon zuigen, voerde ze het met een theelepeltje en raakte ongeduldig als het hoestte en knoeide en huilde.

'Het gaat wel dicht als hij ouder wordt,' beloofde de vroedvrouw. Maar de lip ging niet dicht, althans niet dicht genoeg, en met de neus kwam het ook nooit goed.

Ze nam het kind mee naar haar werk en bleef het meenemen toen het geen baby meer was. Omdat hun glimlach-

jes en gefluister haar kwetsten, hield ze het uit de buurt bij andere kinderen. Jaar in jaar uit zat Michael K op een deken te kijken hoe zijn moeder de vloeren van andere mensen wreef en leerde zich koest te houden.

Vanwege zijn misvorming en zijn trage verstand werd Michael na een korte proefperiode van school genomen en toevertrouwd aan de zorgen van Huis Norenius in Faure, waar hij de rest van zijn kinderjaren op staatskosten sleet in het gezelschap van andere, elk op hun eigen wijze gehandicapte en misdeelde kinderen en hem de eerste beginselen van het lezen, schrijven, rekenen, vegen, schrobben, bed opmaken, afwassen, mand vlechten, hout bewerken en spitzen werden bijgebracht. Op vijftienjarige leeftijd verruilde hij Huis Norenius voor de gemeentelijke plantsoendienst van Kaapstad, waar hij werd aangesteld als hovenier klasse 3 (b). Drie jaar later verliet hij de plantsoendienst en nam, na een periode van werkloosheid waarin hij op zijn bed naar zijn handen lag te staren, een baantje aan als avondbeheerder van de openbare toiletten op de Groenmarktplaats. Toen hij op een vrijdag laat van zijn werk naar huis terugkeerde, werd hij in een voetgangerstunneltje overvallen door twee mannen die hem in elkaar sloegen en beroofden van zijn horloge, zijn geld en zijn schoenen, waarna ze hem verbijs-terd op de grond achterlieten met een snee in zijn arm, een ontwrichte duim en twee gebroken ribben. Na dit incident gaf hij zijn avondwerk op en ging terug naar de plantsoendienst, waar hij langzaam opklom tot hovenier klasse 1.

Vanwege zijn gezicht had K geen vriendinnen. Hij was maar het liefst op zijn eentje. Zijn beide baantjes hadden hem een zekere mate van afzondering verschaft, hoewel hij het in de toiletten benauwd had gekregen van het felle neonlicht dat op de witte tegels weerkaatste en een schaduwloze ruimte schiep. Zijn favoriete parken hadden hoge dennenbomen en schemerige, met blauwe tuberozen omzoomde wandelpaden. Op sommige zaterdagen hoorde hij het kanon-

schot van twaalf uur niet en werkte hij de hele middag alleen door. Op zondagochtend sloep hij uit; 's zondagsmiddags bezocht hij zijn moeder.

Tegen het eind van een morgen in juni, in zijn eenendertigste levensjaar, ontving Michael K een boodschap terwijl hij bladeren aan het harken was in het De Waal Park. De boodschap, die hem via een tussenpersoon bereikte, was afkomstig van zijn moeder: ze was ontslagen uit het ziekenhuis en wilde dat hij haar kwam afhalen. K borg zijn gereedschap op en reed met de bus naar het Somerset Hospitaal, waar hij zijn moeder op een bankje aantrof op een zonnig plekje voor de ingang. Ze was geheel aangekleed, alleen haar dagse schoenen stonden naast haar. Toen ze haar zoon zag begon ze te huilen, een hand voor haar ogen houdend opdat andere patiënten en bezoekers het niet zouden zien.

Maandenlang had Anna K last gehad van monstrueus gezwollen armen en benen; later was ook haar buik gaan opzwellen. Toen ze ten slotte in het ziekenhuis werd opgenomen, kon ze niet meer lopen en nauwelijks nog ademen. Ze had vijf dagen op een gang gelegen, omringd door tientallen slachtoffers van steek-, schiet- en vechtpartijen die haar wakker hielden met hun gekerm, en genegeerd door verpleegsters die geen tijd hadden om een oude vrouw op te vrolijken op een moment dat er overal jongemannen op de meest spectaculaire wijzen lagen dood te gaan. Nadat ze na haar binnenkomst met zuurstof weer tot bewustzijn was gebracht, kreeg ze injecties en pillen om de zwellingen te doen slinken. Maar als ze een ondersteek nodig had, was er zelden iemand die er een bracht. Ze had geen kamerjas. Eenmaal, toen ze op de tast langs de muur naar het toilet schuifelde, was ze tegengehouden door een oude man in een grijze pyjama die smerige taal uitsloeg en zijn geslacht liet zien. Haar lichaamsbehoeften werden een bron van kwelling. Als de verpleegsters naar de pillen informeerden, zei ze dat ze

die had ingenomen, maar dikwijls jekte ze. Daarna begonnen, hoewel haar benauwdheid afnam, haar benen zo vreselijk te jeuken dat ze op haar handen moest gaan liggen om de krablust te onderdrukken. Op de derde dag smeekte ze of ze weer naar huis mocht, maar ze richtte haar smeekbede kennelijk niet tot de aangewezen persoon. De tranen die ze op de zesde dag vergoot waren dus voornamelijk tranen van opluchting omdat ze aan deze beproeving ontsnapte.

Bij de receptie vroeg Michael K een rolstoel te leen, wat hem geweigerd werd. Met in zijn ene hand haar handtas en schoenen, hielp hij zijn moeder de vijftig passen naar de bushalte af te leggen. Er stond een lange rij. De dienstregeling die op de paal was geplakt, beloofde om het kwartier een bus. Ze wachtten een uur terwijl de schaduwen lengden en de wind kil werd. Niet in staat te blijven staan, zat Anna K als een bedelvrouw met haar benen voor zich uit tegen een muur terwijl Michael hun plaatsje in de rij bezet hield. Toen de bus kwam waren er geen zitplaatsen. Michael hield zich vast aan een stang en omarmde zijn moeder om te voorkomen dat ze opzij zou vallen. Pas om vijf uur arriveerden ze bij haar kamertje op Seepunt.

Acht jaar lang had Anna K als dienstbode gewerkt bij een gepensioneerde lingeriefabrikant en zijn vrouw, die een vijfkamerflat op Seepunt bewoonden met uitzicht op de Atlantische Oceaan. Overeenkomstig haar contract kwam ze om negen uur 's ochtends en bleef tot acht uur 's avonds, met een middagpauze van drie uur. Ze werkte beurtelings vijf en zes dagen per week. Ze had twee weken betaalde vakantie per jaar en een eigen kamer in het flatgebouw. Het loon was redelijk, haar werkgevers waren schappelijke mensen, baantjes waren moeilijk te krijgen, en Anna K was al met al niet ontevreden. Een jaar geleden was ze echter last gaan krijgen van duizelingen en benauwdheid op de borst als ze zich bukte. Vervolgens was de waterzucht begonnen. De Buhrmanns hielden haar aan als kokkin, verminderden

haar loon met een derde en namen een jongere vrouw in dienst voor het huishouden. Haar kamer, waarover de Buhrmanns de beschikking hadden, mocht ze houden. De waterzucht werd erger. Ze had al weken in bed gelegen, niet meer in staat te werken, eer ze ten slotte in het ziekenhuis werd opgenomen. Ze leefde in voortdurende vrees dat aan de barmhartigheid van de Buhrmanns een einde zou komen.

Haar kamertje onder de trap van het Côte d'Azur was oorspronkelijk bedoeld voor een airconditioningsinstallatie, die nooit was geplaatst. Aan de deur hing een bordje: een schedel met gekruiste beenderen, uitgevoerd in rode verf, met het onderschrift DANGER – GEVAAR – INGOZI. Er was geen elektrisch licht en geen ventilatie; het rook er altijd muf. Michael deed de deur voor zijn moeder open, stak een kaars aan en stapte weer naar buiten terwijl zij zich gereedmaakte om naar bed te gaan. Hij hield haar die hele avond, de eerste avond dat ze weer thuis was, gezelschap, en zo ook alle avonden van de volgende week: hij maakte soep voor haar warm op het petroleumstelletje, zorgde dat het haar aan zo weinig mogelijk ontbrak, deed allerlei noodzakelijke karweitjes en troostte haar door haar armen te strelen als ze weer een van haar huilbuien kreeg. Op een avond vertrok er geen enkele bus van Seepunt, zodat hij gedwongen was de nacht in haar kamertje door te brengen, slapend op de mat met zijn jas aan. Midden in de nacht werd hij tot op het bot verkleumd wakker. Niet meer in staat te slapen, niet in staat weg te gaan vanwege de avondklok, zat hij tot het ochtendgloren rillend op een stoel terwijl zijn moeder kreunde en snurkte.

De fysieke intimiteit waartoe de lange avonden in het piepkleine kamertje hen beiden veroordeelden, beschouwde Michael K als onaangenaam. Hij vond het niet prettig naar de gezwollen benen van zijn moeder te kijken en wendde zijn blik af als hij haar uit bed moest helpen. Haar

dijen en armen waren overdekt met krabben (een tijdlang droeg ze 's nachts zelfs handschoenen). Maar hij onttrok zich aan geen enkel onderdeel van wat hij als zijn plicht zag. De vraag die hem jaren tevoren achter de fietsenstalling van Huis Norenus had gekweld, namelijk waarom hij op de wereld was, was beantwoord: hij was op de wereld om voor zijn moeder te zorgen.

Wat haar zoon ook zei, niets kon Anna K's vrees temperen voor wat er zou gebeuren als ze haar kamer kwijtraakte. De nachten tussen de stervenden op de gangen van het Somerset Hospitaal hadden haar duidelijk gemaakt hoe onverschillig de wereld zich in tijden van oorlog kon opstellen tegenover een oude vrouw met een afzichtelijke kwaal. Nu ze niet meer kon werken, had ze het idee dat ze uitsluitend van de goot werd gered door de weinig betrouwbare welwillendheid van de Buhrmanns, de plichtsbetrachting van een slope zoon en, in laatste instantie, het spaargeld dat ze in een handtas in een koffer onder haar bed bewaarde, de nieuwe valuta in één portemonnee, de oude, die inmiddels waardeeloos was en die ze in haar achterdocht niet had willen omwisselen, in een andere.

Zo kwam het dat ze, toen Michael op een avond arriveerde met de mededeling dat er tijdelijke ontslagen zouden gaan vallen bij de plantsoendienst, serieus iets begon te overwegen wat tot dusver alleen maar door haar dromen had gespoekt: het plan om de stad, waarvan ze toch maar weinig goeds te verwachten had, te verlaten en terug te keren naar het rustiger platteland van haar jeugd.

Anna K was geboren op een boerderij in het district Prince Albert. Haar vader was geen man op wie je kon bouwen; er was een drankprobleem; en in haar vroege jeugd waren ze van de ene boerderij naar de andere verhuisd. Haar moeder had de was gedaan en in de verschillende keukens gewerkt; Anna had haar geholpen. Later waren ze naar het stadje Oudtshoorn verhuisd, waar Anna enige tijd naar

school ging. Na de geboorte van haar eerste kind was ze naar Kaapstad gekomen. Er kwam een tweede kind, van een andere vader, toen een derde dat stierf, en ten slotte Michael. In Anna's herinnering bleven de jaren voordat ze in Oudtshoorn woonde de gelukkigste van haar leven, een tijd van warmte en overvloed. Ze herinnerde zich hoe ze in het stof van de kippenren zat terwijl de kippen kakelden en schraapten; ze herinnerde zich hoe ze eieren zocht onder struiken. Tijdens de eindeloze wintermiddagen in haar bed in het bedompte kamertje, terwijl buiten de regen van de trap droop, droomde ze ervan te ontsnappen aan de achtere-loze gewelddadigheid, de overvolle bussen, de rijen voor de levensmiddelenwinkels, arrogante winkeliers, dieven en bedelaars, sirenes in de nacht, de avondklok, de kou en de nat-tigheid, en terug te keren naar een platteland waar ze, als ze dan toch moest sterven, tenminste zou sterven onder een blauwe hemel.

In het plan dat ze Michael schetste, repte ze met geen woord van dood of sterven. Ze stelde voor dat hij de plant-soenendienst zou verlaten voordat hij zijn tijdelijk ontslag kreeg en dat hij samen met haar per trein naar Prince Albert zou reizen, waar zij een kamer zou huren terwijl hij werk zocht op een boerderij. Mocht zijn woonruimte groot ge-noeg zijn, dan zou ze bij hem intrekken en het huishouden doen; zo niet, dan kon hij haar in de weekeinden komen op-zoeken. Om te bewijzen dat het haar ernst was, liet ze hem de koffer onder haar bed vandaan halen en telde voor zijn ogen de portemonnee vol nieuwe bankbiljetten uit, die ze, naar ze zei, speciaal voor dit doel opzij had gelegd.

Ze had verwacht dat Michael zou vragen hoe ze kon ge-loven dat een plattelandsgemeente twee vreemdelingen, van wie een een oude vrouw was die in slechte gezondheid verkeerde, ooit liefderijk zou opnemen. Ze had zelfs al een antwoord klaar. Maar Michael trok haar woorden geen ogenblik in twijfel. Zoals hij al die jaren in Huis Norenius

had gelooft dat zijn moeder hem daar had achtergelaten om een reden die, hoewel aanvankelijk duister, uiteindelijk duidelijk zou worden, zo aanvaardde hij nu zonder enige bedenking de wijsheid van het plan dat ze voor hen beiden had beraamd. Hij had geen oog voor de bankbiljetten die op de gewatteerde deken lagen uitgespreid, maar zag in gedachten een witgepleisterd boerderijtje in het wijde veld met rook die uit een schoorsteen kringelde, en in de voordeur zijn moeder, glimlachend en wel, die gereedstond om hem te verwelkomen aan het eind van een lange dag.

Michael meldde zich de volgende ochtend niet op zijn werk. Met het geld van zijn moeder in twee rolletjes in zijn sokken gepropt, begaf hij zich naar het spoorwegstation en het reserveringskantoor voor de grote lijnen. De lokettist aldaar deelde hem mee dat, hoewel hij hem graag twee kaartjes wilde verkopen naar Prince Albert of de dichtstbijzijnde plaats langs de spoorlijn ('Prince Albert of Prince Alfred?' vroeg hij), K niet mocht verwachten in een trein te komen zonder dat hij beschikte over zowel een plaatsreserveringsbewijs als een vergunning om het officiële politiedistrict van het Kaapse Schiereiland te verlaten. Hij kon op zijn vroegst plaatsen reserveren voor achttien augustus, twee maanden later; en wat de vergunning aanging, die kon alleen bij de politie worden verkregen. K smeekte eerder te mogen vertrekken, maar tevergeefs: de gezondheidstoestand van zijn moeder was geen reden voor een speciale behandeling, zei de lokettist; integendeel, hij adviseerde hem haar gezondheid maar liever in het geheel niet ter sprake te brengen.

Van het station ging K naar het Caledonplein en stond twee uur in de rij achter een vrouw met een dreinende baby. Hij kreeg twee stel formulieren, een stel voor zijn moeder, een voor hemzelf. 'Hecht de treinreserveringen aan de blauwe formulieren vast en breng ze naar kamer E-5,' zei de politieagente achter de balie.

Als het regende propte Anna K een oude handdoek tegen

de onderkant van de deur om te voorkomen dat er water naar binnen siepelde. Het kamertje rook naar Dettol en talkpoeder. 'Ik voel me hier net een pad onder een steen,' fluisterde ze. 'Ik kan niet wachten tot augustus.' Ze bedekte haar gezicht en bleef stil liggen. Na een poosje merkte K dat hij geen lucht kreeg. Hij ging naar de winkel op de hoek. Er was geen brood. 'Geen brood, geen melk,' zei de bediende, 'kom morgen maar terug.' Hij kocht biscuit en gecondenseerde melk en bleef vervolgens onder de luifel naar de regen staan kijken. De volgende dag ging hij met de formulieren naar kamer E-5. De vergunningen zouden hem te zijner tijd per post worden toegezonden, werd hem meegedeeld, nadat de aanvragen waren bekeken en goedgekeurd door de politie van Prince Albert.

Hij ging terug naar het De Waal Park en kreeg te horen, zoals hij had verwacht, dat hij aan het eind van de maand zijn laatste loon zou krijgen. 'Het geeft niet,' zei hij tegen de voorman, 'we gaan toch weg, mijn moeder en ik.' Hij herinnerde zich de bezoeken van zijn moeder aan Huis Norenus. Soms had ze marshmallows meegebracht, soms chocoladebiscuitjes. Ze hadden samen over het speelveld gewandeld en waren dan gaan theedrinken in de grote zaal. Op bezoeken droegen de jongens hun beste kakipak en hun bruine sandalen. Sommige jongens hadden geen ouders, of waren vergeten. 'Mijn vader is dood, mijn moeder werkt,' had hij over zichzelf gezegd.

Hij maakte een nest van kussens en dekens in de hoek van het kamertje en zat daar 's avonds in het donker naar de ademhaling van zijn moeder te luisteren. Ze sliep al hoe meer. Soms viel hij zelf ook in slaap in zijn hoek en miste de bus. Dan werd hij de volgende ochtend met hoofdpijn wakker. Overdag zwierf hij over straat. Alles stond stil terwijl ze op de vergunningen wachtten, die niet kwamen.

Op een vroege zondagochtend bezocht hij het De Waal Park en forceerde het slot van de keet waarin de hoveniers

hun materieel bewaarden. Hij pakte wat handgereedschap en een kruiwagen en ging ermee terug naar Seepunt. In het steegje achter de flats sloopte hij een oude kist en flanste een platform in elkaar van zo'n halve meter in het vierkant, met een opstaande achterzijde, dat hij met ijzerdraad op de kruiwagen bevestigde. Toen probeerde hij zijn moeder over te halen een ritje te maken. 'De buitenlucht zal je goeddoen,' zei hij. 'Niemand zal het zien, het is na vijven, de boulevard is uitgestorven.' 'De mensen kunnen het zien vanuit de flats,' antwoordde ze. 'Ik ga niet voor iedereen te kijk zitten.' De volgende dag zwichtte ze. Met haar hoed op en haar jas en pantoffels aan schuifelde ze het grijze licht van de namiddag in en liet zich door Michael op de kruiwagen zetten. Hij duwde haar de Strandweg over en de geplaveide strandboulevard op. Afgezien van een oud echtpaar dat een hond uitliet, was er geen sterveling te bekennen. Anna K klampte zich stevig vast aan de zijkanten van het platform en ademde de koude zeelucht in, terwijl haar zoon haar zo'n honderd meter over de boulevard duwde, stopte om haar naar de golven te laten kijken die braken op de rotsen, haar weer honderd meter verder duwde, opnieuw stopte en haar ten slotte terug naar huis reed. Tot zijn ontsteltenis merkte hij hoe zwaar ze was en hoe onstabiel de kruiwagen. Deze helde op een gegeven moment zo ver over dat ze er bijna afviel. 'Dat doet je goed, wat frisse lucht in je longen,' zei hij. De volgende middag regende het en bleven ze binnen.

Hij overwoog een handkar te bouwen van een kist en twee fietswielen, maar kon niet bedenken waar hij een as vandaan zou moeten halen.

Toen greep op een namiddag in de laatste week van juni een militaire jeep, die met hoge snelheid kwam aanrijden over de Strandweg, een overstekende jongeman en slingerde hem tussen de voertuigen die langs het trottoir geparkeerd stonden. De jeep zelf raakte van de weg en belandde

op een van de overwoekerde gazons voor het Côte d'Azur, waar de twee inzittenden oog in oog kwamen te staan met de woedende kameraden van de jongeman. Er ontstond een gevecht, en al spoedig stroomde een grote menigte toe. Geparkeerde auto's werden opengebrokeu en dwars op de weg geduwd. Sirenes kondigden de avondklok aan en werden genegeerd. Een door motorfietsen geëscorteerde ambulance die op de plaats des onheils arriveerde, maakte vlak voor de barricade rechtsomkeert en racete weer weg, achtervolgd door een hagel van stenen. Toen begon een man vanaf het balkon van een flat op de vierde verdieping zijn revolver af te schieten. Gillend zocht de menigte een goed heenkomen, waaierde uit naar de diverse flatgebouwen langs de strandboulevard, stormde de gangen door, bonsde op deuren, verbrijzelde ramen en lampen. De man met de revolver werd uit zijn schuilplaats gehaald, bewusteloos geschopt en op het wegdek beneden gesmeten. Sommige flatbewoners verkozen ineengedoken in het donker te blijven zitten met de deur op slot, andere vluchtten de straat op. Bij een vrouw, die aan het eind van een gang in het nauw was gedreven, werden de kleren van het lijf gerukt, iemand gleed uit op een brandtrap en brak een enkel. Deuren werden plat geramd en flats geplunderd. In de flat vlak boven het kamertje van Anna K rukten vanden gordijnen naar beneden, gooiden kleren op een hoop op de vloer, sloegen meubilair kort en klein en staken een vuur aan dat weliswaar niet om zich heen greep, maar wel dikke rookwolken verspreidde. Vanaf de gazons voor het Côte d'Azur, het Côte d'Or en het Copacabana smeed een nog voortdurend groeiende menigte, van wie sommigen hopen gestolen waar aan hun voeten hadden liggen, stenen uit de rotstuintjes door de grote vensters aan de zeeu kant totdat er geen ruit meer heel was.

Een politiebusje met een blauw flikkerlicht stopte op vijftig meter afstand op de wandelboulevard. Er volgde een salvo van een machinepistool, dat werd beantwoord door scho-

ten van achter de barricade van auto's. Het busje reed haastig achteruit, terwijl de menigte zich gillend en schreeuwend uit de voeten maakte over de Strandweg. Pas twintig minuten later, toen het al donker was, arriveerden politie en oproerbrigade in groten getale. Ze bezetten de bewuste flatgebouwen verdieping voor verdieping, zonder dat ze enige tegenstand ondervonden van een vijand, die wegluchtte via achtersteegjes. Een van de plundersaars, een vrouw die niet snel genoeg rende, werd doodgeschoten. Uit straten overall in de omtrek haalden de politiemensen achtergelaten goederen op, die ze opstapelden op de gazons. Daar zochten de flatbewoners nog tot laat in de avond met zaklantaarns naar hun bezittingen. Om middernacht, toen het einde van de operatie elk moment kon worden afgekondigd, werd een oproerkraaiër die met een kogel in zijn long in een onverlichte hoek zat, ontdekt en meegenomen. Er werden bewakers geposteerd voor de nacht en de hoofdmacht trok zich terug. In de vroege morgenuren begon het te waaien en viel er een zware regenbui, die binnendrong via de gebroken ramen van zowel het Côte d'Azur, het Côte d'Or en het Copacabana, als het Egremont en het Malibu Heights, welke laatste tot dusver een beschut uitzicht hadden geboden op de oost-westgeulen rondom Kaap de Goede Hoop, en de gordijnen ranselde, de kleden doorweekte en, in sommige gevallen, de vloeren blank zette.

Gedurende dit alles hielden Anna K en haar zoon zich muiskamertje schuil in hun kamertje onder de trap en ze verroerden zich zelfs niet toen ze de brandlucht roken, of toen er zware laarzen voorbijstampten en een hand aan de gesloten deur morrelde. Ze konden onmogelijk weten dat het tumult, het geschreeuw, de schoten en het geluid van brekend glas zich beperkten tot een rijtje flatgebouwen: terwijl ze naast elkaar op het bed zaten en nauwelijks durfden te fluisteren, raakten ze ervan overtuigd dat de echte oorlog zich naar Seepunt had uitgebreid en hen had achterhaald. Tot